

Бабушко С.Р.,

д-р пед. наук, доцент

Національний університет фізичного виховання і спорту України

ОСВІТНЯ ПРАКТИКА ВЯЗНИЦЬ КАЛІФОРНІЇ

The article describes the USA experience of rehabilitation programs for the former imprisoned in California. The Center of Criminal Rehabilitation and Vocational Training known as Delancey Street has introduced a new approach to the effective integration of the ex-convicts into the society. Taking responsibility for oneself and for the peers is a powerful education and rehabilitation tool. Distance educational courses for the prisons in California have been under consideration, there have also been identified their advantages and conditions for successful implementation.

Право на освіту є одним із конституційних прав кожного громадянина країни, в тому числі і засуджених. Це право, як і інші права, чітко регламентуються Кримінально-виконавчим кодексом України. Разом з тим, більшість з прав у зв'язку з відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі, певною мірою, зазнають деяких змін та обмежень.

Право на освіту передбачене статтею 53 Конституції України. Стосовно засуджених це право реалізується через норми ст. ст. 125 - 126 КВК України, які передбачають, що у колоніях відповідно до законів України "Про освіту" (1991 р.), "Про загальну середню освіту", "Про професійно-технічну освіту" (1998 р.), "Про вищу освіту" (2014 р.), для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти. Крім того, поступові кроки з оновлення структури та змісту навчання засуджених також передбачені у "Концепції розвитку дистанційної освіти" (2000 р.), "Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті" (2002 р.).

Загалом, сучасна пенітенціарна наука розглядає освіту як невід'ємну частину виконання кримінальних покарань і умову успішної реінтеграції в

суспільство громадян, що скоїли кримінальні злочини. Пенітенціарна служба України наголошує, що засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від їхнього віку, створюються умови для самоосвіти. Їм надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб у них і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [1]. Так, за статистичними даними пенітенціарних органів станом на 1 вересня 2016 року, в Україні з 148 установ виконання покарань при 75 установах функціонують професійно-технічні заклади. Загальноосвітнє навчання засуджених та осіб, узятих під варту, забезпечують 124 загальноосвітні навчальні заклади [2]. У відсотковому відношенні, у 51% усіх закладів виконання покарань діють професійно-технічні заклади та у 84% установ засуджені можуть здобути середню освіту.

Однак, ці цифри набагато нижчі за середній показник у високорозвинених країнах. Крім того, незважаючи на позиціонування реформ у системі покарань в Україні, зміни відбуваються невисокими темпами і лише в окремо взятих установах, тобто на регіональному рівні. Для проведення масштабних змін в освіті засуджених необхідний комплекс заходів і відповідне законодавче забезпечення саме цієї категорії дорослих. Доцільним у цьому сенсі є вивчення зарубіжного досвіду, зокрема досвід освітньо-реабілітаційних заходів для ув'язнених у США.

Звернення до зарубіжного досвіду зумовлене відсутністю аналогічних праць у вітчизняному науково-педагогічному просторі. Українські дослідники Л.Ганіна, Н. Калаїник, В. Кривіша, Р. Дрозд, О. Северин, В. Феуерман та інші вивчають загальні питання навчання засуджених в Україні.

Відтак, аналіз сучасного досвіду реабілітації та освіти засуджених здійснимо на прикладі засуджених за кримінальні злочини та за

розповсюдження наркотичних засобів, які відбувають покарання у в'язницях штату Каліфорнія, США.

Нині у США в'язниці коштують суспільству близько 35 млрд \$ на рік, що приблизно в два рази більше національного бюджету, що виділяється на добробут населення. Згідно з останніми даними, лише Каліфорнія утримує більше ув'язнених у своїх в'язницях, ніж Франція, Великобританія, Німеччина, Японія, Сінгапур і Нідерланди разом узяті, хоча названі країни у сукупності мають в десять разів більше населення, ніж Каліфорнія [3]. Статистика свідчить про зростання кількості засуджених віком до 28 років. Для того, щоб знову увійти в суспільство і стати законслухняними громадянами, юні дорослі-злочинці повинні мати таку можливість. Вирішальне значення для забезпечення можливості набути необхідних навичок і впевненості для досягнення успіху у суспільстві має ефективна система реабілітації та освіти для злочинців [4].

Існує ціла низка реабілітаційних програм для засуджених та достроково звільнених. Більшість злочинців зобов'язані відвідувати проти-кримінальні та/або проти-наркотичні програми реабілітації в рамках угоди їх умовно-дострокового звільнення. Однак, аналіз статистики рецидивів свідчить, що ці програми часто вважалися безрезультатними. Хоча було кілька організацій, які намагалися вирішити ці питання, жодна з їх програм не була повністю успішною, зокрема в Каліфорнії, за винятком Фонду Делансі Стріт (Delancey Street Foundation). Ця організація була заснована Мімі Сілберт (Mimi Silbert) та Джоном Махером (John Maher) у 1971 році. Мімі Сілберт спеціалізувалася на кримінології і працювала тюремним психологом. Саме на своєму робочому місці вона стикалася з часто трагічними наслідками класичної системи покарань. Джон Махер, колишній засуджений, запросив Мімі приєднатися до нього у створенні центру з кримінальної реабілітації та професійної підготовки.

Фактично, програма Делансі Стріт розпочала своє існування з чотирьох наркоманів у квартирі в Сан-Франциско. Наприкінці 1972 року вже біля 100

колишніх кримінальників згуртувалися задля своєї реабілітації у суспільстві. Об'єднавши свої доходи і допомагаючи один одному, незабаром вони спромоглися купити старий особняк в Пасіфік Хайтс (Pacific Heights).

Створена М. Сілберт організація розробила цілком новий підхід до реабілітації колишніх засуджених; згідно з яким відповідальність за свою реабілітацію покладена на самих злочинців. М.Сілберт критикуючи багато реабілітаційних програм, які фінансуються державою, стверджує, що ув'язнені отримують все, що їм потрібно, а платники податків це оплачують. За таких умов самі засуджені не несуть жодної відповідальності. Тому не дивно, що, коли вони виходять, вони знову повертають на стежку злочинності [3].

Програма Делансі Стріт являє собою зовсім відмінну від класичних моделей реабілітаційну систему. Ця організація надає самодопомогу центрам освіти за місцем проживання колишніх наркоманів і ув'язнених. Організація знаходиться на самофінансуванні, працює кілька комерційних підприємств, на яких зайняті понад 1000 жителів, і які розташовані в п'яти районах по всій країні: Нью-Мексико, Нью-Йорку, Північній Кароліні, Лос-Анджелесі і в Сан-Франциско, де і знаходиться штаб-квартира. Колишні ув'язнені живуть у відокремлених кампусах, найбільший з яких знаходиться саме в Сан-Франциско. Вік його мешканців коливається між 18 та 68 роками, з них 1/3 афро-американці, 1/3 іспаномовні і 1/3 англомовні экс-засуджені. Пересічний мешканець – це наркоман зі стажем понад 10 років, який побував у в'язниці 4 рази. Багато з жителів були членами банди, і більшість з них належать до найбідніших верств населення упродовж декількох поколінь. Приблизно сімдесят відсотків (70%) жителів є умовно-звільненими або проживають у такому кампусі як альтернатива позбавлення волі. Решта тридцять відсотків (30%) були безхатченками до проживання у кампусі. Середній житель функціонально неписьменний і некваліфікований. Мінімальний термін перебування у такому кампусі – два роки, проте, середня тривалість перебування ближче до чотирьох. З моменту свого заснування, понад 10 000

чоловіків і жінок успішно реабілітувалися і ввійшли у суспільство в якості юристів, водіїв вантажівок, продавців, медичних працівників, ріелторів, механіків, тобто законослухняних громадян, які сплачують податки [3].

Щоб стати мешканцем кампусу Делансі Стріт, потенційний кандидат має написати лист, скласти усний чи письмовий екзамен та пройти інтерв'ю. І хоча ці кроки є формальністю, нові мешканці мають скласти присягу, щоб поселитися в кампусі Делансі Стріт на 2 роки. Протягом цих років вони повинні отримати освіту, еквівалентну середній школі та здобути 3 різних навички, які затребувані ринком. Крім академічної і професійної підготовки, мешканці кампусу також набувають міжособистісні та соціальні навички виживання, які охоплюють нові відносини, цінності, почуття відповідальності і самостійності, необхідної, щоб бути корисним членом суспільства. Однією з найбільш важливих особливостей програми є те, що кампу Делансі Стріт є вільним від наркотиків і алкоголю. За дотриманням правил стежать самі мешканці. Тих, хто порушує установлені правила, просять залишити кампус [3; 5].

Організація функціонує за принципом «кожен навчає іншого», старожили допомагають новачкам. Створення системи наставництва створює ієрархічну структуру. Новачкам у кампусі доручають малокваліфіковані господарські роботи. Усі мешканці працюють як єдина команда. У процесі зміни ставлення і прийняття принципів організації, мешканці усвідомлюють їх вагомість і поступово трансформуються у «випускників», отримуючи більш кваліфіковані завдання і нарешті отримуючи власного «менті» (підопічного). Ідея цієї системи полягає у створенні нового образу для мешканця кампусу. Нові мешканці повинні зробити короткі зачіски, носити костюм, і навіть змінити свою манеру ходьби. Їх просять діяти, ніби вони є високопоставленими громадянами або успішними керівниками, навіть якщо вони часто відчують протилежне. Сенс цього правила полягає в тому, щоб мешканці засвоїли почуття гордості

за себе через зовнішнє наслідування та ініціювати уроки з взяття на себе відповідальності.

Деласі Стріт пропонує ряд освітніх програм, призначених для ефективної реабілітації. Спочатку йде навчання необхідних навичок за вибором. Мешканцям пропонують можливість вибрати той набір навичок, яких вони хотіли б набути на додаток до опанування загальною середньою освітою. Ці навички можуть бути придбані в області механіки, друкування, обробки даних, приготування їжі, а також інших видів діяльності.

Мешканці також можуть розвинути навички міжособистісного спілкування. Вони самостійно обирають, чим зайнятися на дозвіллі: грати в баскетбол або інший вид спорту, робити регулярні «вилазки на природу» і барбекю. Ідея полягає в тому, щоб допомогти мешканцям взаємодіяти, розвивати дружні відносини і стати більш відкритими, не приховувати своє становище. Наприкінці першого року, мешканці відвідують марафонські сесії із так-званого «розсіювання», щоб допомогти їм позбутися величезної провини за те, що вони зробили в минулому. Нарешті, жителів залучають до волонтерської спільноти або соціальної роботи з іншими жителями, наприклад до участі у найрізноманітніших проектах з допомоги літнім людям чи праці з молодими людьми в бідних районах [5].

Найбільш цікавим аспектом Делансі Стріт є його здатність залишатися на самофінансуванні. Як було описано вище, організація має низку підприємств, які виплачують заробітну плату резидентам кампусу та надають підтримку житловому будівництву У кампусі Делансі Стріт працює ресторан, бізнес із перевозки, друкарня, бізнес з виробництва і продажу різдвяними виробами та інші підприємства, які заробляють понад 10 млн \$ на рік по всій країні. Чистий прибуток цього проекту становить близько 3 млн \$. Все, починаючи від будівлі, до дверей і меблів або побудовано, куплено або було пожертвовано і нічого не коштує платникам податків. Гарним свідченням ефективності діяльності фонду є комплекс, побудований в Сан-Франциско. Будівля, яка була збудована майже виключно за рахунок резидентів,

обійшовся всього в 5 млн \$, при оціночній вартості понад 30 млн \$. Будинок, площею 370000 квадратних футів, містить 177 квартир, а також конференц-зали, кінотеатр, басейн і місце для нових та вже існуючих підприємств [2].

Результати програми Делансі Стріт досить вражаючі. Зокрема, понад 80% мешканців залишаються в програмі протягом повних двох років, більшість залишаються на 4 роки. В історії програми ніколи не було актів насильства або злочинної поведінки, а реабілітація наркоманів є досить успішною. Випускники програми стали поважними членами суспільства. За будь-якими мірками, випускники Делансі Стріт за своєю кількістю та успіхами набагато перевершили всі очікування, і є безумовним свідченням того, що реабілітація кримінальників можлива [5].

Майбутнє проекту Делансі Стріт залишається оптимістичним. Крім продовження своєї минулої діяльності, Фонд почав відкривати нові способи збільшити фінансування і прибутків. Одна із ініціатив полягає в тому, щоб наблизитися до «великого бізнесу», тобто відкрити більше роздрібних магазинів навколо своїх центрів. Вони сподіваються залучити відомих людей, установити знижки у роздрібних магазинах, в яких резиденти будуть навчатися працювати. Ідея полягає у поєднанні навчання і практики, що у майбутньому надасть резидентам можливість вести власний бізнес у зовнішньому світі. Крім того, Фонд більш активно, ніж будь-коли раніше, набирає нових учасників програми. Було сформовано новий союз з Каліфорнійським департаментом виправних установ, через який і завдяки якому проводяться інтерв'ю з ув'язненими у в'язниці Сен Квентін перед їх звільненням. Ув'язнені мають альтернативу йти повернутися у своє колишнє життя, назад на вулицю чи обрати реабілітацію за програмою Делансі Стріт.

Як свідчить практика реабілітації ув'язнених у США, для того, щоб здійснювати їх навчання, виправні установи потребують два основних компоненти: навчальний матеріал і людський капітал. Основною умовою забезпечення освіти для ув'язнених є наявність фінансів та бажання здійснювати таку діяльність. Проте, освіта може надаватися ув'язненим

навіть при відсутності спеціального фінансування. Крім того, потенційно дешевшою альтернативою у нинішній моделі освіти в тюрмах стало дистанційне навчання. На самому базовому рівні, дистанційне навчання може здійснюватися за допомогою стандартного ТВ і відео технологій, які вже доступні в американських тюрмах. Ув'язнені можуть дивитися фільми і мають доступ до відеомагнітофонів і/або DVD-пристроїв для такої діяльності. Це ж обладнання може бути використано, щоб запропонувати відео курси в рамках дистанційного навчання.

Щодо людського капіталу, використання дистанційного навчання знімає це питання, адже для проведення дистанційного навчання не потрібно штатних працівників, а лише наставник, який завершив попередній курс в минулому, може запропонувати рекомендації та відповідати на питання протягом всього курсу. Матеріал курсу також може бути отриманий при нульових додаткових витрат держави. Державні університети і коледжі в даний час пропонують низку популярних курсів на відеоплівці. Цей навчальний матеріал є власністю держави і може бути використаний у виправних установах для навчання ув'язнених за широкою тематикою. Ув'язнені повинні мати доступ до таких курсів, обрати один із них на свій вибір та в кінцевому підсумку завершити навчання із отриманням відповідних сертифікатів і освітніх ступенів, а також набути навичок, які відкривають ширші можливості для роботи в майбутньому. Наприклад, типовий коледж у Каліфорнії, Санта-Роза Junior College, пропонує сертифікати з різних предметів, починаючи від управління малого бізнесу до веб-графічного дизайну.

Широке розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій містить великий освітній потенціал для реабілітації ув'язнених. Одним із прикладів ефективності використання цифрових технологій для навчання ув'язнених є доступна онлайн програма, розроблена UC університетом. Шкільна система штату Каліфорнія має велику онлайн-програму, яка в даний час доступна у всіх закладах покарань штату. Як згадувалося раніше, у

Каліфорнії популярними є курси, доступні для умовно чи достроково звільнених з комп'ютерної освітньої програми. Ці курси було спеціально розроблено для навчання дорослих, і є надзвичайно успішними. З розвитком технологічної інфраструктури виправних установ, навчальні програми на основі доступних комп'ютерних курсів можуть бути передані і використані нинішніми ув'язненими.

Загалом, електронні освітні курси для ув'язнених можуть пропонуватися через Інтернет, відео-конференції, вебінари і супутникове телебачення. Але саме завдяки інтернету та веб-технологіям дистанційні курси набули поширення і популярності.

Так, сотні американських коледжів і корпорацій проводять онлайн навчальні курси по всій мережі. Існує безліч онлайн кампусів з широким розмаїттям навчальних програм. Інтернет-технології стали доступним, зручним способом для поглиблення своїх знань, придбання навичок і повноважень. Веб-інструкція доступна всюди, де є комп'ютер, підключений до Інтернету. Онлайн курси можуть бути безкоштовними або платними. Деякі призводять до традиційного академічного ступеня або професійної сертифікації; інші призначені, щоб навчити конкретним навичкам.

Серед безлічі різних каталогів зі списком різних ресурсів варто назвати «Викладання і навчання в Інтернеті», який містить перелік онлайн-курсів з коледжів, університетів і комерційних навчальних закладів США. Технічний коледж штату Вісконсін розробив окремі модулі для дистанційного навчання, серед яких є модулі, що заохочують слухачів до звернення джерел, таких як книги і статті у паперовому форматі чи у цифровому в Інтернеті.

Для того, щоб отримати освітню ступінь або вступити до академічної програми, ув'язненим необхідно подати заяву про прийом чи вступ. Віртуальний університет Каліфорнії пропонує тури онлайн-курсів від кількох кампусів-учасників. І направляє на один із онлайн бібліотечних каталогів. Університет Фенікса також пропонує засудженим широкий вибір освітніх програм для здобуття освітнього ступеню бакалавра та магістра. Ув'язнений

сам може вибрати стиль навчання – онлайн-групи в класі або віч-на-віч із наставником. Існують також можливості для навчання в Інтернеті на робочому місці. Такі компанії, як Діджитал Сінк (Digital Think) створила навчальну технічну програму створена для Web і пропонує курси з розвитку комп'ютерних навичок.

Таким чином, освітній потенціал Інтернету на теренах США широко використовується для реабілітації засуджених. Однак, крім переваг, освітні Інтернет-технології мають і низку викликів, які поглиблюються в установах виконання покарань, зокрема витрати, пов'язані з використанням ув'язненими Інтернету, а також наявність самого комп'ютера у в'язницях. Нині лише кілька в'язниць у Каліфорнії мають ці критично важливі ресурси. В результаті, на даному етапі Інтернет не є таким привабливим засобом для навчання ув'язнених, як це вважається. Але освітяни-практики впевнені, що веб-освіта може виявитися успішним і недорогим засобом навчання засуджених у майбутньому.

Для того, щоб ув'язнені могли навчатися дистанційно, адміністрації необхідно вирішити такі питання

- Час. Визначити, скільки часу потрібно для кожного курсу і як вставити ці заняття в розклад життя ув'язненого.
- Місце. Вибрати місце для навчальної діяльності, яке було б зручним і не містило відволікаючих речей, де можна було б розмістити свої книги, зошити, довідники тощо.
- Ресурси, зокрема робочі зошити, підручники, папір, ручку, олівець, комп'ютер, відео-програвач чи DVD програвач.

Крім того, дистанційне навчання потребує підтримки учителя чи інструктора. Ця підтримка, безумовно, не настільки значна, як відносини вчитель-учень. Проте, хтось повинен бути поруч, щоб пояснити навчальний матеріал, концепції і запропонувати допомогу. Як мінімум, ця людина може бути іншим ув'язненим, який вже пройшов такий курс. Саме через відсутність негайного зворотного зв'язку і підзвітності з дистанційного навчання,

потрібна така підтримка, щоб допомогти ув'язненим залишатися зосередженими і опанувати навчальний матеріал.

Таким чином, проаналізувавши, як реабілітуються засуджені у США через отримання освіти та набуття професійних навичок для подальшої успішної інтеграції у суспільство, відзначимо позитивний досвід у цій царині. Реабілітаційні програми, такі як Делансі Стріт довели свою ефективність і варті вивчення, обґрунтування та творчого використання у вітчизняній практиці з урахуванням прогресивних здобутків освітян, які працюють із засудженими в Україні.

Література

1. Ганіна Л. Реформування системи освіти дорослих засуджених в Україні / Л.Ганіна // Освіта дорослих теорія, досвід, перспективи. – 2011. – Т.3(1). – С. 118-124.
2. Державна пенітенціарна служба України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>
3. The California Prison and Rehabilitation System / J/Arbon, A. van den Toorn, J. Hockin et al. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.stanford.edu/class/e297c/poverty_prejudice/citypoverty/california.htm
4. Северин О.А. Загальні педагогічні теорії та практики освіти в пенітенціарній системі країн Західної Європи / О.А. Северин. Електронний ресурс Режим доступу: <http://www.academia.edu/25626674>
5. Delancey Street Foundation: official site[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.delanceystreetfoundation.org/>